

ONA TILIDA OT SO‘Z TURKUMI: NAZARIY VA AMALIY TAHLIL

Mamanazarova Gulchiroy Sherzod qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Zulfiya Xashimjanova Rahimova

Andijon davlat pedagogika instituti

ona tili kafedrasasi o‘qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘zbek tilida ot so‘z turkumining nazariy asoslari, grammatik xususiyatlari, semantik turlari, morfologik kategoriyalari hamda sintaktik vazifalari ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Otlarning shakllanishi, turkumlanishi va nutqdagi o‘rni keng yoritilib, tilshunos olimlar qarashlari asosida xulosalar chiqariladi.

Kalit so‘zlar: ot, so‘z turkumi, morfologiya, semantika, kelishik, son, sintaksis, egalik

Abstract

This article examines the theoretical foundations of the noun as a part of speech in the Uzbek language, including its grammatical features, semantic types, morphological categories, and syntactic functions. Based on scientific sources, the role of nouns in speech formation, their structure, and classification are analyzed. Particular attention is paid to the categories of number, possession, and case, as well as their significance in language use. The article summarizes linguistic perspectives and presents scientifically grounded conclusions.

Keywords: noun, part of speech, morphology, semantics, case, number, possession, syntax

Аннотация

В данной статье рассматриваются теоретические основы имени существительного в узбекском языке, его грамматические особенности, семантические типы, морфологические категории и синтаксические функции. На основе научных источников проводится анализ роли существительных в формировании речи, их структуры и классификации. Особое внимание уделяется категориям числа, принадлежности и падежа, а также их значению в речевой практике. В статье обобщаются взгляды лингвистов и формулируются научно обоснованные выводы.

Ключевые слова: имя существительное, часть речи, морфология, семантика, падеж, число, принадлежность, синтаксис

Kirish

Til – inson tafakkurining asosiy vositasi bo‘lib, undagi so‘z turkumlari nutqning tuzilishini belgilaydi. O‘zbek tilida so‘z turkumlari ichida ot alohida o‘rin egallaydi. Chunki ot predmet, hodisa va tushunchalarni ifodalaydi va nutqning asosiy semantik yukini ko‘taradi.

Tilshunoslikda ot so‘z turkumi qadimdan o‘rganib kelinmoqda. Xususan, o‘zbek tilshunoslari tomonidan otning grammatik va semantik xususiyatlari chuqur tadqiq etilgan [1].

1. Ot so‘z turkumi haqida umumiy tushuncha

Ot – predmet, shaxs, hodisa, tushuncha nomini bildiruvchi mustaqil so‘z turkumidir.

Masalan:

kitob

o‘qituvchi

suv

muhabbat

Otlar quyidagi belgilar bilan xarakterlanadi:

predmet nomini bildiradi

savollari: kim? nima?

kelishik, son, egalik qo‘shimchalarini oladi

gapda ega, to‘ldiruvchi, aniqlovchi bo‘lib keladi

Tilshunos olimlar ta’kidlashicha, otlar tilning nominativ funksiyasini bajaradi, ya’ni borliqdagi narsalarni nomlash vazifasini bajaradi [2].

2. Otlarning semantik turlari

Otlar ma’nosiga ko‘ra bir necha turlarga bo‘linadi:

2.1. Aniq va mavhum otlar

Aniq otlar – ko‘z bilan ko‘rish mumkin bo‘lgan predmetlarni bildiradi:

daraxt, uy, bola

Mavhum otlar – tushuncha va his-tuyg‘ularni bildiradi:

sevgi, do‘stlik, baxt

2.2. Shaxs va narsa otlari

Shaxs otlari: o‘qituvchi, shifokor

Narsa otlari: stol, kitob

2.3. Jonli va jonsiz otlar

Jonli: odam, hayvon

Jonsiz: tosh, suv

Bu tasnif otlarning semantik xususiyatlarini aniqlashda muhim hisoblanadi [3].

3. Otlarning grammatik kategoriyalari

Otlar o‘ziga xos grammatik kategoriyalarga ega:

3.1. Son kategoriyasi

Otlar birlik va ko‘plikda keladi:

birlik: bola

ko'plik: bolalar

Ko'plik qo'shimchasi: -lar / -ler

Ba'zi holatlarda ko'plik umumlashtirish ma'nosini ham bildiradi:

odamlar (insoniyat)

3.2. Egalik kategoriyasi

Otning egalik qo'shimchalari orqali kimga tegishli ekanligi aniqlanadi:

Shaxs

Misol

I shaxs

kitobim

II shaxs

kitobing

III shaxs

kitobi

Egalik kategoriyasi nutqda aniqlik va bog'liqlikni ta'minlaydi [4].

3.3. Kelishik kategoriyasi

O'zbek tilida 6 ta kelishik mavjud:

Bosh kelishik – kitob

Qaratqich – kitobning

Tushum – kitobni

Jo'nalish – kitobga

O'rin-payt – kitobda

Chiqish – kitobdan

Kelishiklar otning gapdagi boshqa so'zlar bilan munosabatini belgilaydi.

4. Otlarning yasalishi

Otlar quyidagi yo'llar bilan yasaladi:

4.1. Affiksatsiya (qo'shimcha qo'shish)

ish + chi → ishchi

o'qit + uvchi → o'qituvchi

4.2. Qo'shma otlar

temir yo'l

ona tili

4.3. Qisqartmalar

OTM (oliy ta'lim muassasasi)

Ot yasash usullari tilning boyligini ko'rsatadi [5].

5. Otlarning sintaktik vazifalari

Ot gapda turli vazifalarda keladi:

5.1. Ega

Talaba darsga keldi.

5.2. To'ldiruvchi

Kitobni o'qidim.

5.3. Aniqlovchi

Talabaning kitobi

5.4. Kesim (ba'zan)

U o'qituvchi.

Otlarning sintaktik funksiyasi nutqning to'g'ri tuzilishida muhim ahamiyatga ega.

6. Otlarning nutqdagi ahamiyati

Otlar nutqda quyidagi vazifalarni bajaradi:

borliqni nomlaydi

fikrni aniq ifodalaydi

gapning asosini tashkil qiladi

Tilshunoslar fikricha, otlar bo'lmasa, nutqning mazmuniy asosi yo'qoladi [6].

7. Zamonaviy tilshunoslikda ot masalasi

Hozirgi zamon lingvistikasida otlar quyidagi yo'nalishlarda o'rganilmoqda:

kognitiv tilshunoslik

semantik tahlil

korpus lingvistikasi

Otlarning ma'no va qo'llanishi kontekst asosida tahlil qilinmoqda.

Xulosa

O'zbek tilida ot so'z turkumi muhim grammatik va semantik birlik hisoblanadi. U predmet va tushunchalarni ifodalash orqali nutqning asosini tashkil etadi. Otlarning turli kategoriyalari – son, egalik, kelishik – til tizimining mukammalligini ko'rsatadi.

Mazkur maqola tahlili shuni ko'rsatadiki:

otlar tilning asosiy nominativ birliklaridir

ularning grammatik kategoriyalari nutqni tartibga soladi

semantik jihatdan keng qamrovga ega

zamonaviy tadqiqotlarda ham dolzarb mavzu hisoblanadi

Shu bois ot so'z turkumini chuqur o'rganish tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
2. Abdurahmonov G'. O'zbek tili grammatikasi. – Toshkent: Fan, 2008.
3. Nurmonov A. O'zbek tilshunosligi asoslari. – Toshkent, 2012.
4. Mahmudov N. Til va nutq masalalari. – Toshkent, 2015.
5. Hojiyev A. O'zbek tili morfologiyasi. – Toshkent, 2007.
6. Sodiqov A. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent, 2011.
7. O'zbek tili izohli lug'ati. – Toshkent, 2020.
8. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent, 2008.